



—
Верховний
Суд

ОГЛЯД

за результатами вивчення судової
практики вирішення КГС ВС спорів,
що виникають у сфері захисту довкілля
та екологічних прав

Судова палата для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів

ЗМІСТ

Вступ	6
I. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах в галузі охорони атмосферного повітря	7
1.1. Скасування в судовому порядку припису Державної екологічної інспекції про усунення виявлених правопорушень внаслідок наднормативних викидів в атмосферне повітря не скасовує встановленого факту правопорушення у сфері природоохоронного законодавства і не дає права відповідачу здійснювати викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря	7
1.2. Орендар зобов'язаний отримати дозвіл на використання (експлуатацію) потенційно небезпечних об'єктів, а також у разі експлуатації машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки	8
1.3. Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів	10
II. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах зі збереження, використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування	12
2.1. У разі затримки в оформленні спеціального дозволу на водокористування, що сталася з вини уповноважених органів, а не водокористувача, який у порядку, передбаченому законодавством, звертався за погодженням документів, цивільно-правова відповідальність у вигляді відшкодування збитків не настає	12
2.2. Скидання зворотних вод у водні об'єкти допускається тільки за умови одержання в установленому порядку дозволу на спеціальне водокористування, в якому встановлюється граничний обсяг скидання забруднюючих речовин	13
2.3. Наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення є основною умовою для притягнення до відповідальності за шкоду, завдану водним об'єктам внаслідок скидання забруднюючих речовин зі зворотними водами з перевищенням нормативу гранично допустимого скиду	14

III. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах з володіння, користування та розпоряджання лісами, забезпечення охорони, відтворення та раціонального використання лісових ресурсів, у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу	16
3.1. Порушення вимог щодо ведення лісового господарства, встановлених у сфері охорони, захисту та використання лісів, є підставою для покладення на постійного лісокористувача цивільно-правової відповідальності	16
3.2. Лісорубний квиток віднесений до дозвільних документів, а тому його наявність лише надає право на заготівлю деревини та не може підтверджувати факт її вирубки	18
IV. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах, пов'язаних з утворенням, збиранням і заготівлею, сортуванням, перевезенням, зберіганням, обробленням (переробленням), утилізацією, видаленням, знешкодженням та захороненням відходів	20
4.1 Проведення рекультивації на забруднених ділянках унеможлиблює визначення точної кількості вмісту нафтопродуктів у забрудненому ґрунті	20
V. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів	22
5.1. Незавершення технічної процедури встановлення меж національного природного парку як об'єкта природно-заповідного фонду не змінює цільового призначення земельної ділянки як земель природно-заповідного фонду	22
5.2. Відповідно до чинного законодавства громадські природоохоронні організації не наділені правом на втручання у правовідносини сторін, які виникли на підставі договору, зокрема і у тому випадку, коли однією із сторін договору є орган державної влади, який уповноважений на прийняття рішення щодо надання у користування або власність земельної ділянки певним особам	23
VI. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у гірничих відносинах (користування надрами)	25
6.1. Отримання спеціального дозволу на видобування підземних вод не потребується, якщо єдиний водозабір становить менше ніж 300 кубічних метрів на добу	25
6.2. У разі виникнення підстав для переоформлення документа дозвільного характеру щодо використання підземних вод суб'єкт господарювання зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня настання таких підстав	

подати дозвільному органу або державному адміністратору заяву про переоформлення цього документа	27
6.3. Особі, до якої застосовуються заходи державного нагляду (контролю) про зупинення дії спеціального дозволу на користування надрами, має бути забезпечено право завчасно знати про застосування відповідних заходів та дату їх впровадження	28
6.4. Унесення плати надрокористувачем за користування надрами за відсутності спеціального дозволу не звільняє його від відповідальності за порушення законодавства про надра	29
6.5. Чинним законодавством передбачено обов'язок господарюючого суб'єкта отримати дозвіл на спеціальне водокористування та спеціальний дозвіл на користування ділянкою надр. При цьому спеціальний дозвіл на користування надрами дає право на видобування підземних вод, а дозвіл на спеціальне водокористування – право на їх використання	30

Перелік скорочень

ВС	Верховний Суд
ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ГК України	Господарський кодекс України
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ДП	державне підприємство
КГС ВС	Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
НБУ	Національний банк України
ПАТ	публічне акціонерне товариство
ПП	приватне підприємство
СТОВ	сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю
ТОВ	товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК України	Цивільний кодекс України

Вступ

У сучасному світі людство стикається з великою кількістю екологічних проблем, які стають все більш глобальними та потенційно загрожують його існуванню. Винною у цьому є людська діяльність, яка супроводжується поступовим знищенням природних ресурсів та забрудненням навколишнього середовища. Для уникнення екологічної катастрофи слід докласти чимало зусиль.

Крім міжнародних програм одним з основних важелів подолання екологічних проблем є вдосконалення національного законодавства у цій сфері та його виконання. Адже щорічно через забруднення навколишнього середовища страждають тисячі громадян нашої держави, незважаючи на те, що чинним законодавством передбачена відповідальність за невиконання екологічних вимог.

Статтею 50 Конституції України визначено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Екологічна шкода може проявлятися у різних формах: забруднення навколишнього природного середовища, руйнування екологічних зв'язків і систем, виснаження окремих природних ресурсів, шкода, завдана здоров'ю та майну фізичних і юридичних осіб, завдання збитків природокористувачам тощо.

Окрім кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою також цивільно-правову відповідальність. Шкода, завдана навколишньому природному середовищу, природним ресурсам у процесі здійснення господарської діяльності або внаслідок забруднення навколишнього природного середовища, належить до категорії позадоговірних зобов'язань. Відповідно до чинного законодавства передбачено як судовий, так і позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди.

Через актуальність цієї проблеми та суспільний інтерес до відповідної категорії справ, а також на виконання пункту 2.7 розділу 2 Плану роботи КГС ВС на 2021 рік робочою групою у складі: секретаря судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів, судді *Ганни Вронської* – керівника робочої групи, начальника управління забезпечення роботи названої судової палати *Дмитра Умрихіна*, головного спеціаліста відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати управління забезпечення роботи цієї ж палати *Володимира Жука* – здійснено вивчення судової практики вирішення КГС ВС спорів, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав.

Розділ I. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах в галузі охорони атмосферного повітря

1.1. Скасування в судовому порядку припису Державної екологічної інспекції про усунення виявлених правопорушень внаслідок наднормативних викидів в атмосферне повітря не скасовує встановленого факту правопорушення у сфері природоохоронного законодавства і не дає права відповідачу здійснювати викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

До господарського суду звернулася Державна екологічна інспекція з позовом до фермерського господарства про відшкодування збитків, завданих внаслідок викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу, в розмірі 222 238,07 грн. Позовна заява була обґрунтована фактом порушення господарюючим суб'єктом вимог законодавства про охорону атмосферного повітря, що полягає у викидах забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу, про що було складено відповідний акт перевірки під час проведення планової перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства.

Постановою апеляційного господарського суду залишено в силі рішення господарського суду першої інстанції, яким позовні вимоги задоволено в повному обсязі, в діях відповідача встановлено наявність складу цивільного правопорушення, зафіксованого інспекцією під час планової перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами, визнано правомірним розрахунок розміру збитків, завданих фермерським господарством державі внаслідок наднормативних викидів в атмосферне повітря, який проведено згідно з Методикою розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

У касаційній скарзі скаржник зазначив, що на підставі акта, який було складено уповноваженими особами під час перевірки дотримання фермерським господарством вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами, інспекцією було винесено припис про усунення виявлених правопорушень, який в подальшому було скасовано постановою апеляційного адміністративного суду. На думку скаржника, скасування зазначеного припису свідчить про незаконність акта.

Верховний Суд зауважив, що господарські суди обґрунтовано встановили наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення, зокрема: протиправної поведінки відповідача, яка виявилась у викидах забруднюючих речовин в атмосферне повітря без відповідного дозволу; безпосереднього причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою відповідача, адже шкода є об'єктивним наслідком поведінки відповідача через недотримання природоохоронного законодавства; самої шкоди та вини.

Окрім того, ВС у своїй постанові дійшов висновку про те, що наведені доводи скаржника були предметом розгляду в суді апеляційної інстанції і обґрунтовано відхилені ним з посиланням на відповідні обставини справи і норми законодавства. Так, апеляційний господарський суд правильно зазначив, що **скасування припису не скасовує встановленого в акті факту правопорушення у сфері природоохоронного законодавства і не дає права відповідачу здійснювати викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, оскільки такі викиди можуть здійснюватися лише після отримання відповідного дозволу.**

Природоохоронне законодавство не узалежнює від скасування чи нескасування та/або дійсності чи недійсності припису про усунення виявлених порушень, винесеного на підставі акта перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, можливість стягнення шкоди, завданої порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря, і, відповідно, задоволення такого позову.

Постанова КГС ВС від 17.03.2020 у справі № 912/823/18 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88304206>

1.2. Орендар зобов'язаний отримати дозвіл на використання (експлуатацію) потенційно небезпечних об'єктів, а також у разі експлуатації машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, позовні вимоги Державної екологічної інспекції про стягнення 7 253 886,05 грн шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, задоволено повністю. Суди виходили з того, що відповідач (державне комунальне підприємство) перед початком використання отриманої ним в оренду котельні, яка є джерелом забруднення атмосферного повітря, повинен був отримати дозвіл на викиди забруднюючих речовин. Натомість з матеріалів перевірки Державної екологічної інспекції вбачається, що у державного комунального підприємства відсутній дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

КГС ВС залишив без змін зазначені рішення з огляду на таке. Відповідно до частини четвертої статті 4-1 Закону України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності" у разі надання на підставі договору оренди чи інших договорів у тимчасове користування приміщень та обладнання за умови збереження виду діяльності і стану цих приміщень та обладнання від орендаря чи іншого користувача не вимагається отримання документа дозвільного характеру на їх використання (експлуатацію), крім потенційно небезпечних об'єктів та в разі експлуатації машин, механізмів, устаткування (далі – устаткування) підвищеної небезпеки, якщо інше не встановлено законом.

Судами встановлено, що державне комунальне підприємство на підставі договору оренди є орендарем котельні, яка обладнана одним котлом типу ГМ50-14 та двома котлами типу КВГМ-100, і використовує її в своїй господарській діяльності

для виробництва теплової енергії. Ця котельня є стаціонарним джерелом забруднення атмосферного повітря. За технічними характеристиками котли ГМ-50-14 і КВГМ-100 належать до машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, а тому перед їх використанням відповідач мусив отримати дозвіл, як це визначено частиною четвертою статті 4-1 Закону України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності".

Скаржник, звертаючись з касаційною скаргою, посилався на те, що суди попередніх інстанцій допустили неправильне тлумачення норми статті 33 Закону України "Про охорону атмосферного повітря", оскільки дозвіл на викиди стаціонарними джерелами був наявний на час оренди котельні підприємством. Також він вказав на неправильне тлумачення апеляційною інстанцією абзацу першого частини четвертої статті 4-1 Закону України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", оскільки ця норма не встановлює вимоги про отримання документів дозвільного характеру орендарем незалежно від будь-яких обставин. На думку скаржника, у наведеній нормі міститься висновок про необхідність отримання документа дозвільного характеру у разі, якщо такий дозвіл відсутній взагалі на стаціонарне джерело.

Колегія суддів КГС ВС зазначила про необґрунтованість доводів скаржника про відсутність підстав для притягнення його до відповідальності, передбаченої статтею 33 Закону України "Про охорону атмосферного повітря", за наявності дозволу від 23.12.2016 № 710100000-241, наданого попередньому орендареві. При цьому колегія суддів касаційної інстанції вказала на неправильне тлумачення скаржником частини четвертої статті 4-1 зазначеного Закону, оскільки ані пункт 3 Порядку (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 № 302) видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки (далі – Порядок № 302), ані названа стаття Закону не містять положень про обов'язок отримання дозволу лише суб'єктом, якому належить об'єкт, з якого надходять в атмосферне повітря забруднюючі речовини або їх суміші.

Як вбачається з положень пункту 3 Порядку № 302, до суб'єктів господарювання належать підприємства, установи, організації та громадяни - підприємці, які експлуатують відповідні об'єкти, а **частиною четвертою статті 4-1 Закону України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності" встановлено обов'язок орендаря (іншого користувача) отримати документ дозвільного характеру на використання (експлуатацію) потенційно небезпечних об'єктів, а також у разі експлуатації машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки без визначення умов щодо отримання або неотримання такого дозволу суб'єктом господарювання, якому належить таке устаткування.** При цьому відповідачем не наведено винятків, з якими в абзаці першому частини четвертої статті 4-1 зазначеного Закону пов'язується можливість неотримання орендарем документа дозвільного характеру, зокрема, на експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки.

Крім того, судами попередніх інстанцій встановлено, що позивачем доведено факт порушення відповідачем законодавства у сфері охорони атмосферного повітря: здійснення наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами без отримання відповідного дозволу, що підтверджується матеріалами справи і не спростовано відповідачем, і тому він зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані державі внаслідок порушення законодавства про охорону атмосферного повітря в повному обсязі.

Постанова КГС ВС від 17.09.2019 у справі № 903/888/ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84570922>

1.3. Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів

Державна екологічна інспекція (далі – позивач) звернулася до господарського суду з позовом про стягнення з товариства (далі – відповідач) збитків у розмірі 202 255,70 грн, завданих викидом забруднюючих речовин в атмосферне повітря зі стаціонарних джерел без спеціального дозволу.

Рішенням суду першої інстанції, яке залишене без змін постановою апеляційної інстанції, позов задоволено. Задовольняючи позовні вимоги, суди виходили з того, що відповідно до приписів статей 68, 69 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища передбачає встановлену цим Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність. Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України. Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів. Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі.

Судами встановлено, що позивачем доведено факт здійснення відповідачем в період з 01.04.2013 по 30.09.2013 викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами без спеціального дозволу, що виявлено перевіркою Державної екологічної інспекції у Полтавській області та зафіксовано в акті перевірки № 187/01-01-14 від 21.12.2015, а отже, в діях відповідача є протиправна поведінка, яка є необхідною умовою для застосування до нього встановленої законодавством відповідальності у вигляді відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу.

Верховний Суд, залишаючи без змін судові рішення попередніх інстанцій, зазначив, що наявність дозволу у відповідача на момент здійснення позивачем перевірки не виключає обов'язку правопорушника відшкодувати в повному обсязі завдану шкоду за здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел без дозволів на їх викиди. Суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про обґрунтованість позовних вимог, встановивши факт порушення відповідачем законодавства про охорону навколишнього природного середовища у вигляді самовільного здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за відсутності в період з 01.04.2013 по 30.09.2013 дозволу на такі викиди, внаслідок чого державі заподіяно збитки в розмірі 202 255,70 грн, які підлягають відшкодуванню.

Доводи скаржника про неправильне застосування Методики, оскільки під час перевірки інспекцією не проводилися інструментально-лабораторні вимірювання, Верховний Суд вважає необґрунтованими, адже пунктом 3.6 зазначеної Методики (в редакції, чинній на момент здійснення перевірки), передбачено можливість проведення розрахунку збитків за спеціальною формулою, якщо є відомими параметри джерела викиду (джерела утворення), зафіксовані у відповідній документації суб'єкта господарювання (матеріалах інвентаризації стаціонарних джерел викидів, технологічних регламентах виробництва, режимних картах роботи паливовикористовувального обладнання, питомі викиди (показники емісії), дані державних статистичних спостережень з охорони атмосферного повітря за формою № 2-ТП (повітря)), або згідно з методиками для розрахунків маси викидів забруднюючих речовин за час роботи джерела без дозволу на викиди.

Використання інспекцією звіту з інвентаризації викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел товариства за 2013 рік та листування з відповідачем є одним із джерел отримання необхідної інформації для розрахунку завданих збитків згідно з пунктом 3.6 Методики, що виключає необхідність проведення лабораторних вимірювань та розрахунку збитків відповідно до пункту 3.7 цієї Методики.

Постанова КГС ВС від 18.03.2019 у справі № 910/23296/17 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80509881>

Розділ II. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах зі збереження, використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування

2.1. У разі затримки в оформленні спеціального дозволу на водокористування, що сталася з вини уповноважених органів, а не водокористувача, який у порядку, передбаченому законодавством, звертався за погодженням документів, цивільно-правова відповідальність у вигляді відшкодування збитків не настає

Державна екологічна інспекція звернулася до господарського суду з позовом до фізичної особи - підприємця про відшкодування шкоди державі внаслідок здійснення забору води із свердловин та питного водопостачання населення без спеціального дозволу на водокористування.

Господарським судом першої інстанції позовну заяву Державної екологічної інспекції задоволено частково. Судом зазначено, що водокористування з метою постачання води споживачам без отримання спеціального дозволу законом заборонено та є порушенням у сфері використання природних ресурсів і відповідно до положень статті 69 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" завдана порушенням природоохоронного законодавства шкода підлягає відшкодуванню державі в повному обсязі.

Постановою апеляційного господарського суду рішення суду попередньої інстанції скасовано та прийнято нове рішення, яким у задоволенні позовної заяви відмовлено. Судове рішення обґрунтоване тим, що за відсутності у підприємця такого елемента правопорушення як вина завдавача шкоди цивільно-правова відповідальність не настає, а тому немає правових підстав для задоволення позову.

За результатами розгляду касаційної скарги ВС відмовив у задоволенні касаційної скарги Державної екологічної інспекції та залишив постанову апеляційного господарського суду без змін, дотримуючись такої правової позиції.

Юридичною підставою позадоговірної відповідальності є склад цивільного правопорушення. При цьому для застосування такої міри відповідальності як стягнення збитків потрібна наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення: протиправної поведінки; збитків; причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника та збитками; вини. За відсутності хоча б одного із цих елементів цивільна відповідальність не настає.

Для застосування такого заходу відповідальності як відшкодування шкоди слід встановити наявність у діях винної особи усіх чотирьох елементів складу цивільного правопорушення (протиправної поведінки) і ступінь вини у розумінні статті 1193 ЦК України.

Саме з такого розуміння положень наведеного законодавства виходив апеляційний господарський суд, ухвалюючи постанову у справі. Дослідивши усі обставини справи та надавши оцінку зібраним у справі доказам, апеляційний господарський суд визнав недоведеною наявність усіх складових цивільного правопорушення у діях відповідача. Суд установив, що підприємець завчасно, у порядку, передбаченому законодавством, звертався до уповноважених органів для погодження документів, необхідних для отримання спеціального дозволу на користування надрами; затримка в оформленні спеціального дозволу на водокористування сталася не з вини відповідача, яка є обов'язковою умовою для покладення на нього відповідальності у вигляді відшкодування збитків.

Постанова КГС ВС від 25.02.2020 у справі № 908/581/19 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87838416>

2.2. Скидання зворотних вод у водні об'єкти допускається тільки за умови одержання в установленому порядку дозволу на спеціальне водокористування, в якому встановлюється граничний обсяг скидання забруднюючих речовин

Прокуратура звернулася до господарського суду з позовом до ДП про стягнення збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону і раціональне використання водних ресурсів та законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Позов мотивовано здійсненням ДП скидання надлишків зворотних вод без дозволу на спеціальне водокористування.

Рішенням місцевого господарського суду, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, позов задоволено в повному обсязі. Рішення судів мотивовано здійсненням ДП у період з 17.01.2020 по 20.02.2020 спеціального водокористування без дозвільних документів, що є порушенням вимог передбаченого чинним законодавством порядку такого водокористування і у зв'язку з цим підставою для стягнення збитків. Так, скидання зворотних вод у водні об'єкти допускається тільки за умови одержання в установленому порядку дозволу на спеціальне водокористування.

Під час розгляду цієї справи колегія суддів КГС ВС підтримала позицію судів першої та другої інстанції, зазначивши про те, що факт самовільного використання водних ресурсів без відповідного дозволу на спеціальне водокористування за законом є самостійною підставою для відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів.

Постанова КГС ВС від 09.09.2021 у справі № 904/4941/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99818456>

2.3. Наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення є основною умовою для притягнення до відповідальності за шкоду, завдану водним об'єктам внаслідок скидання забруднюючих речовин зі зворотними водами з перевищенням нормативу гранично допустимого скиду

Прокуратура звернулася до господарського суду з позовом до ПАТ про стягнення шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що за результатами перевірки було встановлено факт порушення відповідачем природоохоронного законодавства, а саме скидання забруднюючих речовин зі зворотними водами в поверхневий водний об'єкт з перевищенням встановлених нормативів ГДС та визначених дозволом на спеціальне водокористування лімітів БСК5, сульфатів, хлоридів, азоту амонійному, марганцю. За цими порушеннями Державною екологічною інспекцією проведено розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів у період 2018 та 2019 років.

Рішенням господарського суду першої інстанції, яке було залишено без змін апеляційним господарським судом, позовні вимоги задоволені в повному обсязі. Судові рішення мотивовані доведеністю позовних вимог і наявністю правових підстав для покладення на відповідача обов'язку з відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства України.

Колегія у складі суддів КГС ВС під час розгляду цієї справи зазначила таке. Підставою деліктної протиправної відповідальності є шкідливе винне діяння особи, яка завдала шкоду. Для відшкодування завданої шкоди необхідно довести такі факти: неправомірність поведінки особи; вина завдавача шкоди; наявність шкоди; причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою.

Наявність усіх зазначених умов є обов'язковою для прийняття судом рішення про відшкодування шкоди. Відсутність одного з елементів складу цивільного правопорушення звільняє боржника від відповідальності за заподіяну шкоду, оскільки його поведінка не може бути кваліфікована як правопорушення.

Зібрані у справі докази свідчать про порушення відповідачем природоохоронного законодавства протягом 2018 року та в паводковий період з 12.03.2019 по 26.03.2019, що зафіксовано в акті перевірки. Це дає можливість притягнути відповідача до відповідальності згідно зі статтею 1166 ЦК України.

Фактичні обставини у справі встановлені під час її розгляду підтверджують висновки попередніх інстанцій стосовно порушення відповідачем чинного законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а отже і наявність правових підстав для застосування до відповідача такого заходу відповідальності як відшкодування шкоди, завданої водним об'єктам внаслідок скидів забруднюючих речовин зі зворотними водами з перевищенням нормативу гранично допустимого скиду. Підстав для зміни чи скасування оскаржуваних судових рішень, які прийняті при повному та всебічному дослідженні обставин

справи і з правильним застосуванням до спірних правовідносин законодавчих норм, суд касаційної інстанції не вбачає.

Постанова КГС ВС від 11.08.2021 у справі № 920/739/19 (5021/2509/2011) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123175>

Розділ III. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах з володіння, користування та розпоряджання лісами, забезпечення охорони, відтворення та раціонального використання лісових ресурсів, у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу

3.1. [Порушення вимог щодо ведення лісового господарства, встановлених у сфері охорони, захисту та використання лісів, є підставою для покладення на постійного лісокористувача цивільно-правової відповідальності](#)

Місцева прокуратура в інтересах сільських рад звернулася до суду з позовом до Дочірнього підприємства "Коростишівський лісгосп АПК" Житомирського обласного комунального агролісгосподарського підприємства "Житомироблагроліс" про стягнення збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Прокуратура обґрунтовувала свої позовні вимоги тим, що відповідачем було виявлено незаконну порубку дерев на територіях сільських рад, інтереси яких представляла прокуратура. Земельні ділянки лісового фонду, на яких була виявлена незаконна порубка, належать до полезахисних лісових смуг та перебувають у користуванні відповідача.

За цим фактом було відкрито кримінальне провадження за ознаками злочину, передбаченого частиною першою статті 246 Кримінального кодексу України, проте досудовим розслідуванням осіб, які вчинили незаконну порубку дерев, встановлено не було. Місцевою прокуратурою було зазначено, що відповідач як постійний лісокористувач не забезпечив охорону і збереження лісового фонду на підвідомчій йому території, допустив самовільну рубку лісу, внаслідок чого було спричинено матеріальну шкоду лісовому фонду України, що перебуває під охороною держави, а тому він має нести матеріальну відповідальність у повному обсязі.

Рішенням господарського суду позов задоволено в повному обсязі з мотивуванням того, що позивачем було доведено склад цивільного правопорушення. Апеляційним господарським судом було підтримано позицію суду першої інстанції та залишено апеляційну скаргу відповідача без задоволення. Судами встановлено, що розпорядженням голови обласної державної адміністрації передано в постійне користування відповідача земельні ділянки на території Зарубинецької та Любимівської сільських рад.

ВС під час касаційного розгляду цієї справи у своїй постанові виклав таку правову позицію щодо наявного складу цивільного правопорушення, вчиненого відповідачем.

Частиною другою статті 19 Лісового кодексу України визначено, що постійні лісокористувачі зобов'язані, зокрема, забезпечувати охорону, захист, відтворення, підвищення продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей, підвищення родючості ґрунтів, вживати інших заходів відповідно до законодавства на основі принципів сталого розвитку; дотримуватися правил і норм

використання лісових ресурсів; створювати сприятливі умови для їх охорони, захисту та відтворення.

Статтею 86 Лісового кодексу України передбачено, що організація і забезпечення охорони і захисту лісів, яка передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження та охорону лісів, зокрема, від незаконних рубок та інших пошкоджень, покладається на постійних лісокористувачів відповідно до цього Кодексу.

Статтею 93 названого Кодексу передбачено завдання контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів. Зокрема, такими завданнями є запобігання порушенням законодавства у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів, своєчасне виявлення таких порушень і вжиття відповідних заходів щодо їх усунення.

Ураховуючи викладене, організація і забезпечення охорони та захисту лісів, яка передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження та охорону лісів, зокрема, від незаконних рубок та інших пошкоджень, покладається на постійних лісокористувачів. Порушення вимог щодо ведення лісового господарства, встановлених у сфері охорони, захисту та використання лісів, є підставою для покладення на постійного лісокористувача цивільно-правової відповідальності. **При цьому не важливо, хто конкретно здійснював незаконне вирубування дерев на ділянках лісу, наданих у постійне користування, оскільки визначальним є факт порушення постійним лісокористувачем встановлених правил лісокористування, яким завдано державі збитки внаслідок незаконної рубки дерев третіми особами на підконтрольній постійному лісокористувачу ділянці лісу.**

Постанова КГС ВС від 24.02.2021 у справі № 906/366/20 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/95573460>
Аналогічна правова позиція викладена в постанові КГС ВС від 20.02.2020 у справі № 920/1106/17

Державна екологічна інспекція звернулася до господарського суду з позовом до агролісогосподарського підприємства про стягнення 540 540,24 грн. Позивач обґрунтував свою позовну заяву тим, що відповідач як лісокористувач здійснив самовільну вирубку лісу, про що стало відомо за результатами позапланової перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства про охорону, захист, використання та відтворення лісів.

Рішенням господарського суду позов задоволено частково та стягнуто з відповідача шкоду, завдану порушенням вимог природоохоронного законодавства України. Рішення прийнято на підставі статей 19, 63, 64, 86, 105, 107 Лісового кодексу України, статті 1166 ЦК України та мотивовано доведеністю позовних вимог. Постановою апеляційного господарського рішення господарського суду першої інстанції залишено без змін.

Колегія суддів КГС ВС, розглядаючи цю справу, підтримала зазначені судові рішення. У своїй постанові від 20.02.2020 вона зауважила, що організація і забезпечення охорони та захисту лісів, яка передбачає здійснення комплексу

заходів, спрямованих на збереження та охорону лісів, зокрема, від незаконних рубок та інших пошкоджень, покладається на постійних лісокористувачів.

Порушення вимог щодо ведення лісового господарства, встановлених у сфері охорони, захисту та використання лісів, є підставою для покладення на постійного лісокористувача цивільно-правової відповідальності. При цьому не важливо, хто конкретно здійснював незаконне вирубування дерев на ділянках лісу, наданих у постійне користування, оскільки визначальним є факт порушення лісокористувачем встановлених правил лісокористування, яким завдано державі збитки внаслідок незаконної вирубки дерев третіми особами на підконтрольній лісокористувачу ділянці лісу.

Обов'язок щодо забезпечення охорони лісових насаджень покладено саме на постійних лісокористувачів, які відповідають за невиконання або неналежне виконання таких обов'язків, у тому числі у разі незабезпечення охорони та захисту лісів від незаконних рубок дерев. Отже, цивільно-правову відповідальність за порушення лісового законодавства мають нести не лише особи, які безпосередньо здійснюють самовільну вирубку лісів (пошкодження дерев), а й постійні лісокористувачі, вина яких полягає у протиправній бездіяльності у вигляді невчинення дій щодо забезпечення охорони та збереження лісу від незаконних рубок на підвідомчих їм ділянках із земель лісового фонду, що має наслідком самовільну вирубку (пошкодження) лісових насаджень третіми (невстановленими) особами.

Постанова КГС ВС від 20.02.2020 у справі № 920/1106/17 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87713199>

3.2. Лісорубний квиток віднесений до дозвільних документів, а тому його наявність лише надає право на заготівлю деревини та не може підтверджувати факт її вирубки

Заступник військового прокурора Білоцерківського гарнізону звернувся до господарського суду в інтересах держави в особі органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах Міністерства оборони України, з позовом до ДП про заборону ведення лісового господарства та використання лісового фонду на земельній ділянці МОУ. Позовні вимоги мотивовані тим, що зазначена земельна ділянка належить до земель оборони, право ведення лісового господарства у лісах на землях оборони та використання лісових ресурсів мають постійні лісокористувачі МОУ, однак відповідач порушує права постійного землекористувача та здійснює ведення лісового господарства і використання лісового фонду на спірній земельній ділянці, на якій знаходяться лісові квартали, закріплені за структурним підрозділом відповідача, і проводиться ним вирубка дерев.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду, відмовлено в позові. Суди виходили з того, що спірна земельна ділянка належить до земель МОУ. Відповідно до державного акта від 06.12.1978, виданого виконавчим комітетом районної ради депутатів трудящих,

спірна земельна ділянка належить на праві постійного користування квартирно-експлуатаційному відділу та згідно із наказом 18.12.2018 № 16 використовується військовою частиною. Суди також дійшли висновку, що інших доказів, окрім лісорубних квитків, які, по своїй, суті є документами, які надають право на заготівлю деревини, і не можуть підтверджувати факт її заготівлі, у матеріалах справи немає.

Колегія суддів КГС ВС, розглядаючи цю справу, зазначила про таке. Згідно зі статтею 4 Закону України "Про використання земель оборони" військові частини за погодженням з органами місцевого самоврядування або місцевими органами виконавчої влади і в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, можуть дозволяти фізичним і юридичним особам вирощувати сільськогосподарські культури, випасати худобу та заготовляти сіно на землях, наданих їм у постійне користування. Отже, право вести лісове господарство у лісах на землях оборони та використовувати лісові ресурси мають постійні лісокористувачі МОУ.

Спірна земельна ділянка надана КЕВ у постійне користування на підставі державного акта від 06.12.1978 серія Б № 027573, який є чинним. Зазначена земельна ділянка належить до земель оборони. Відповідно до наказу начальника Білоцерківського гарнізону від 18.12.2018 № 16 вона використовується військовою частиною А2167 та КЕВ за призначенням і згідно з пунктом 5.13 Положення про організацію квартирно-експлуатаційного забезпечення Збройних Сил України, затвердженого наказом Міністра оборони України від 03.07.2013 № 448, та Інструкцією з обліку земельних ділянок в органах квартирно-експлуатаційної служби Збройних Сил України, затвердженою наказом Міністра оборони України від 22.12.2011 № 795, перебуває на обліку в КЕВ.

Крім того, суди з'ясували, що доказом вирубки лісів прокурор зазначив тільки лісорубні квитки за період з 2017 року по 2019 рік на проведення заходів з формування та оздоровлення лісів, згідно із завданнями на відповідний рік. Також було встановлено, що за виданими лісорубними квитками на території повинні були проводитися санітарно-оздоровчі заходи (рубка дерев), а саме: вибіркові санітарні рубки, очистка лісу та інша господарська рубка, які були включені до завдань.

Постанова КГС ВС від 05.03.2020 у справі № 911/984/19 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88245330>

Розділ IV. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах, пов'язаних з утворенням, збиранням і заготівлею, сортуванням, перевезенням, зберіганням, обробленням (переробленням), утилізацією, видаленням, знешкодженням та захороненням відходів

4.1 Проведення рекультивації на забруднених ділянках унеможлиблює визначення точної кількості вмісту нафтопродуктів у забрудненому ґрунті

Державна екологічна інспекція звернулася до Господарського суду Одеської області з позовною заявою до ПАТ про стягнення збитків, завданих державі у розмірі 1 000 199,95 грн, на підставі встановленого факту розливу нафти та нафтопродуктів від нафтопроводу ПАТ, внаслідок якого відбулося забруднення земельної ділянки нафтою, що є порушенням статті 96 Земельного кодексу України та статті 52 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища".

Рішенням господарського суду першої інстанції, яке було залишено в силі постановою апеляційного господарського суду, позовна заява задоволена в повному обсязі. Суди аргументували свою позицію тим, що позивачем було доведено в повному обсязі факт розливу нафти та нафтопродуктів, Державною екологічною інспекцією в Одеській області здійснено розрахунок заявлених до стягнення збитків з урахуванням акта щодо дотримання відповідачем вимог природоохоронного законодавства, з якого вбачається, що площа забруднення земельної ділянки становить 468 кв. м. та 187 кв. м. Суди попередніх інстанцій встановили, що здійснений позивачем розрахунок шкоди у розмірі 1 000 195,95 грн є правильним та обґрунтованим.

Окрім того, апеляційним господарським судом не брався до уваги висновок проведеної судової інженерно-екологічної експертизи через те, що основний об'єкт експертизи, а саме ґрунт із вмістом нафтопродуктів внаслідок події надзвичайної екологічної ситуації, що сталася 13.04.2017, з місця події було вивезено, що унеможлиблює проведення експертного дослідження з вирішенням судовим експертом питання щодо розміру збитків, завданих внаслідок аварійної події, а також не спростовує вимірювання дійсної площі забруднення на день розливу. Факт рекультивації земель підтверджується актом інспекції, в якому було зафіксовано вивезення забрудненого ґрунту.

Відповідно до статті 166 Земельного кодексу України рекультивація порушених земель – це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель. Землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивації. Для рекультивації порушених земель, відновлення деградованих земельних угідь використовується ґрунт, знятий при проведенні гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт,

шляхом його нанесення на малопродуктивні ділянки або на ділянки без ґрунтового покриву.

Колегія суддів КГС ВС зауважила, що судами попередніх інстанцій на основі зібраних та досліджених у справі доказів і фактичних обставин було зроблено висновок про те, що внаслідок вищевказаного порушення була заподіяна шкода державі у вигляді збитків на суму 1 000 199,95 грн, яка розрахована згідно з Методикою визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженою наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27.10.1997 № 171, зареєстрованим в Мін'юсті України 05.05.1998 за № 285/2725 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 04.04.2007 № 149).

Суд касаційної інстанції зазначив, що, встановивши під час розгляду справи, що висновок експерта за результатами проведення судової інженерно-екологічної експертизи у цій справі містить неточності, а також припущення, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що висновки, викладені в ньому, не можна брати до уваги.

Постанова КГС ВС від 15.06.2021 у справі № 916/2479/17 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97868638>

Розділ V. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у відносинах в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів

5.1. Незавершення технічної процедури встановлення меж національного природного парку як об'єкта природно-заповідного фонду не змінює цільового призначення земельної ділянки як земель природно-заповідного фонду

Прокуратура звернулася до господарського суду з позовом до ТОВ та міської ради про усунення перешкод і зобов'язання вчинити дії, а саме зобов'язати міську раду та ТОВ усунути перешкоди в управлінні Національним природним парком належною йому територією, зобов'язати ТОВ припинити будівельні роботи на території Національного природного парку та відновити стан території, який існував до порушення, у тому числі шляхом звільнення ТОВ зазначеної території природно-заповідного фонду від розміщених на ній майна, споруд, об'єктів незавершеного будівництва.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що між міською радою та ТОВ укладено договір оренди земельної ділянки для будівництва за цільовим призначенням. Прокуратурою було наголошено, що товариством перед початком будівництва зазначеного об'єкта здійснено вирубку дерев на території Національного природного парку, що суперечить вимогам чинного законодавства, зокрема законам України "Про природно-заповідний фонд України" та "Про охорону навколишнього природного середовища", оскільки впливає на стан природних та історико-культурних комплексів і об'єктів, перешкоджає використанню території природно-заповідного фонду за цільовим призначенням.

Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив, зауваживши, що прокурор та позивачі належними та допустимими доказами не довели, що земельна ділянка, яка є предметом договору, укладеного між відповідачами, знаходиться в межах Національного природного парку.

Постановою апеляційного господарського суду рішення суду першої інстанції скасовано, ухвалено нове рішення, яким позовні вимоги задоволено в повному обсязі. Постанова обґрунтована тим, що спірна земельна ділянка входить в межі Національного природного парку та належить до земель природно-заповідного фонду, на яких забороняється проведення господарської діяльності, яка може спричинити шкоду заповідному об'єкту та порушити екологічну рівновагу, а також забороняється зміна меж відведення і надання земельних ділянок для інших потреб, використання їх під будь-яке будівництво. При цьому колегія суддів апеляційного господарського суду зазначила, що незавершення технічної процедури встановлення меж Національного природного парку як об'єкта природно-заповідного фонду (неоформлення цієї земельної ділянки за Національним природним парком), не змінює цільового призначення зазначеної земельної ділянки як земель природно-заповідного фонду.

Колегія суддів залишила постанову апеляційного господарського суду без змін та погодилася з висновками цього суду про те, що земельна ділянка входить в межі Національного природного парку та належить до земель природно-заповідного фонду, на яких забороняється проведення господарської діяльності, яка може спричинити шкоду заповідному об'єкту та порушити екологічну рівновагу, а також забороняється зміна меж відведення і надання земельних ділянок для інших потреб, використання їх під будь-яке будівництво, що стало обґрунтованою підставою для скасування судом апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції та ухвалення нового рішення про задоволення позову.

Постанова КГС ВС від 07.10.2020 у справі № 910/2323/18 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92228630>

5.2. Відповідно до чинного законодавства громадські природоохоронні організації не наділені правом на втручання у правовідносини сторін, які виникли на підставі договору, зокрема і у тому випадку, коли однією із сторін договору є орган державної влади, який уповноважений на прийняття рішення щодо надання у користування або власність земельної ділянки певним особам

Громадське формування з охорони громадського порядку "Екологічний патруль" звернулося до суду з позовом до Малого приватного підприємства, Магдалинівської районної державної адміністрації Дніпропетровської області, Личківської сільської ради Магдалинівського району Дніпропетровської області, у якому просило розірвати договір оренди земельної ділянки, укладений між відповідачами.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що спірним договором порушені права позивача на безпечне для життя і здоров'я довкілля та щодо сподівання на дотримання і забезпечення державними та іншими особами реалізації цього права, тому наявні підстави для розірвання договору оренди землі та її повернення в судовому порядку.

Рішенням господарського суду першої інстанції в задоволенні позовних вимог було відмовлено, оскільки спірним договором права та інтереси позивача не порушені, що виключає підстави для його розірвання та повернення земельної ділянки.

Постановою апеляційного господарського суду зазначене рішення суду скасовано та прийнято нове, яким позов задоволено частково, розірвано договір оренди земельної ділянки. Апеляційний суд виходив з того, що позивач має право представляти в суді екологічні інтереси членів суспільства, права та інтереси яких були порушені протиправними діями відповідачів, а земельна ділянка, яка одержана відповідачем-1 за договором, використовується з істотним порушенням, що є підставою для часткового задоволення позову.

КГС ВС своєю постановою у цій справі скасував постанову апеляційного господарського суду та залишив у силі рішення господарського суду першої інстанції, зауваживши, що право позивача на охорону навколишнього природного

середовища повинно бути адекватним і не може порушувати право іншої особи на мирне володіння майном.

Із обставин цієї справи не вбачається, що наслідки вчиненого відповідачем-1 порушення (розорювання частини переданої йому в оренду земельної ділянки природоохоронного призначення (прибережної захисної смуги) для сінокосіння) не можуть бути усунуті іншим шляхом та способами, передбаченими нормами законодавства, тобто не інакше, як шляхом задоволення розглядуваного позову. При цьому слід зазначити, що задоволення позову у визначений позивачем спосіб позбавить відповідача-1 права користуватися і тими землями, щодо яких відсутнє порушення ним законодавства.

Отже, задоволення позову в цій справі призведе до недотримання критеріїв сумісності заходу втручання у право на мирне володіння майном, порушить справедливий баланс між інтересами суспільства, пов'язаними з цим втручанням, й інтересами особи, яка зазнає такого втручання – відповідача-1.

Постанова КГС ВС від 01.10.2020 у справі № 904/4470/19 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91973284>

Розділ VI. Судова практика у справах зі спорів, що виникають у гірничих відносинах (користування надрами)

6.1. Отримання спеціального дозволу на видобування підземних вод не потребується, якщо єдиний водозабір становить менше ніж 300 кубічних метрів на добу

Державна екологічна інспекція звернулася до господарського суду з позовом про стягнення з державної зооветеринарної академії шкоди, заподіяної державі внаслідок порушення природоохоронного законодавства, у розмірі 1 351 318,95 грн. Позов обґрунтовано тим, що під час планової перевірки, яку проводив позивач, виявлено недотримання вимог природоохоронного законодавства у діяльності відповідача, за результатами якої було складено акт та встановлено, що відповідач має дозвіл на спеціальне водокористування, яким йому було встановлено ліміт на забір води, проте добове водовикористання перевищувало 300 кубічних метрів на добу.

Ураховуючи виявлені факти використання підземних вод для забезпечення водою населення та перевищення обсягу видобування підземних вод у розмірі 300 кубічних метрів на добу, інспекцією було зроблено висновок про використання відповідачем надр (підземних вод) за відсутності дозволу на користування надрами (підземними водами), що є порушенням статей 16, 19, 21 Кодексу України про надра та частини п'ятої статті 17 Закону України "Про питну воду та питне водопостачання". Отже, академією допущено самовільне користування надрами (підземними водами).

Суд першої інстанції позовні вимоги задовільнив у повному обсязі, мотивуючи своє рішення тим, що в діях відповідача наявні всі елементи складу правопорушення, зокрема: протиправна поведінка відповідача полягає у здійсненні забору води без спеціального дозволу на користування надрами всупереч чинному законодавству, що підтверджується матеріалами перевірки; наявна сама шкода, яка правомірно розрахована відповідно до Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону і раціональне використання водних ресурсів, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009 № 389; причинний зв'язок, що виражений у заподіянні зазначеної шкоди саме протиправною поведінкою відповідача; вина відповідача, виражена у самовільному користуванні надрами.

Постановою апеляційного господарського суду рішення господарського суду першої інстанції було скасовано та прийнято нове рішення у справі, яким в задоволенні позову відмовлено. Судом апеляційної інстанції призначено у справі судову інженерно-технічну експертизу, на вирішення судового експерта поставлено таке питання: "Чи є водозабірні свердловини, які знаходяться на балансі Харківської державної зооветеринарної академії, окремими водозаборами, чи вони в комплексі становлять єдиний водозабір?" Згідно з висновком судової інженерно-технічної експертизи свердловини, які знаходяться на балансі відповідача, є трьома окремими водозаборами.

Колегія суддів ВС в цій справі погодилася з висновком апеляційного суду про те, що за фактичними обсягами забору підземних вод за 2017–2018 роки з кожного водозабору відповідачем не було перевищено добового ліміту водовидобутку, та дійшла висновку, що отримання спеціального дозволу на користування надрами не вимагається, оскільки відповідач видобував підземні води з артезіанських свердловин, які є різними водозаборами, менше ніж 300 кубічних метрів на добу з кожної свердловини підземних вод, а тому у відповідача відсутній склад правопорушення, передбачений статтею 1166 ЦК України та статтями 68, 69 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", і відсутні правові підстави для задоволення позовних вимог про стягнення шкоди за порушення природоохоронного законодавства.

Постанова КГС ВС від 14.04.2021 у справі № 922/3488/19 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96483351>
Аналогічна правова позиція викладена в постанові ВС від 11.02.2021 у справі № 922/1816/20

Судом касаційної інстанції скасовано рішення судів попередніх інстанцій, а справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки судами неналежно перевірені підстави для здійснення представництва прокурором інтересів держави в суді у цій справі. Крім того, ними не встановлено обставин, які беззаперечно впливатимуть на правильність застосування статті 23 Кодексу України про надра та встановлення наявності підстав для відповідальності, визначеної позивачем на підставі акта перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства.

Так, згідно з положеннями статті 23 Кодексу України про надра землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів, а також підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, крім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг видобування підземних вод з кожного з водозаборів не перевищує 300 кубічних метрів на добу.

Однак суди не перевірили, чи обсяг видобування підземних вод з кожного із трьох водозаборів, якими користувався відповідач, не перевищує 300 кубічних метрів на добу. Тому колегія суддів КГС ВС визнала, що судові рішення, постановлені за відсутності перевірки обставин згідно з частиною першою статті 23 Кодексу України про надра щодо встановлення реального обсягу споживання води, що може звільнити відповідача від обов'язку отримання спеціального дозволу, а також за відсутності наведення належних мотивів стосовно підстав для представництва прокурором інтересів держави у цій справі, не можуть вважатися такими, що відповідають критеріям справедливого судового розгляду відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства України.

Постанова КГС ВС від 11.02.2021 у справі № 922/1816/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94932068>

6.2. У разі виникнення підстав для переоформлення документа дозвільного характеру щодо використання підземних вод суб'єкт господарювання зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня настання таких підстав подати дозвільному органу або державному адміністратору заяву про переоформлення цього документа

Прокуратура області в інтересах держави в особі Державної екологічної інспекції звернулася до суду з позовною заявою до державного підприємства про відшкодування шкоди в розмірі 13 927 953 грн. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що під час проведеної перевірки Державною екологічною інспекцією в Тернопільській області встановлено, що Державним підприємством у визначений період було використано 237 922 кубічних метрів підземних вод без дозволу на спеціальне водокористування, цей факт був зафіксований актом перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства, у зв'язку з чим інспекцією проведено розрахунок розміру відшкодування збитків, обумовлених відсутністю чинного дозволу на спец водокористування, в сумі 13 927 953 грн.

Унаслідок реорганізації Державного підприємства "Новосілівський спиртовий завод" в структурний підрозділ Державного підприємства "Укрспирт". Оскільки була утворена нова юридична особа – Державне підприємство "Укрспирт", то відповідно до Закону України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності" дозвіл на спеціальне водокористування Державного підприємства "Новосілівський спиртовий завод" мав бути переоформлений.

Колегія суддів ВС у цій справі дійшла висновку про те, що відповідачем у строк, встановлений Законом України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", не було вчинено дій з переоформлення дозволу на ДП "Укрспирт", яке не є правонаступником прав та обов'язків Державного підприємства "Новосілівський спиртовий завод", зокрема не надано доказів подання протягом п'яти робочих днів з дня настання підстав дозвільному органу або державному адміністратору заяви про переоформлення документа дозвільного характеру, а отже, відповідний дозвільний документ з моменту настання відповідних підстав для переоформлення та спливу п'ятиденного строку є недійсним.

Тож, залишаючи судові рішення попередніх судових інстанцій без змін, колегія суддів касаційної інстанції зазначила, що на підприємство- правонаступника, який здійснює діяльність без переоформленого в установлений строк дозволу, покладається цивільно-правова відповідальність у вигляді відшкодування завданих ним державі збитків. ВС також звернув увагу на висновок судів попередніх інстанцій з приводу того, що за відсутності переоформленого дозволу відповідне порушення могло бути виключене в разі своєчасного звернення відповідача за переоформленням дозволу та його неотриманням з незалежних від відповідача обставин.

Постанова КГС ВС від 02.02.2021 у справі № 911/2005/13 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/94802557>

6.3. Особі, до якої застосовуються заходи державного нагляду (контролю) про зупинення дії спеціального дозволу на користування надрами, має бути забезпечено право завчасно знати про застосування відповідних заходів та дату їх впровадження

Місцева прокуратура звернулася до господарського суду з позовом в інтересах держави про стягнення з ПрАТ 2 307 431,10 грн збитків, завданих державі внаслідок самовільного користування надрами. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що ПрАТ 15.11.2018 самовільно в період зупинки дії спеціального дозволу на користування надрами № 735 від 28.12.1996 (з 31.10.2018 по 28.11.2019 дію дозволу було зупинено) здійснювало користування надрами для видобування граніту на Жежелівському родовищі, що є порушенням статті 19 Кодексу України про надра.

Рішенням господарського суду позов задоволено в повному обсязі. Це рішення обґрунтовано тим, що у діях відповідача наявні всі елементи складу правопорушення, а саме: протиправна поведінка, яка полягає у самовільному користуванні надрами – видобуванні граніту; вина, що підтверджується актом перевірки, а також наявна сама шкода, яка обрахована відповідно до Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затвердженої наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 19.09.2011 № 1097/19835; причинний зв'язок, що виражений у заподіянні шкоди саме протиправною поведінкою відповідача.

Постановою апеляційного господарського суду рішення господарського суду скасовано та прийнято нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено. Суд апеляційної інстанції у своїй постанові не погодився з позицією місцевого господарського суду про наявність вини відповідача, враховуючи, що на час видачі наказу від 31.10.2018 № 405 про зупинення спеціального дозволу відповідач усунув зазначені в приписі № 538-14/06 від 06.07.2018 порушення і про існування названого наказу був повідомлений (поінформований) лише 16.11.2018. Тобто, усвідомлюючи, що ним усунуто виявлені перевіркою порушення, та не отримавши будь-яких заперечень з приводу правильності їх виконання, відповідач мав правомірні сподівання на безперешкодне в рамках укладеної Угоди № 735 про умови користування надрами з метою видобування корисних копалин від 06.03.2018 проведення господарської діяльності з користування надрами, не сподіваючись на існування заборони для проведення цих робіт.

Колегія суддів КГС ВС підтримала правову позицію апеляційного господарського суду та, проаналізувавши норми Положення про Державну службу геології та надр України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1174, Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 № 615, зазначила таке. Суд касаційної інстанції зауважив, що особі, до якої застосовується заходи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, зокрема, шляхом видачі наказу про зупинення дії спеціального дозволу на користування надрами має бути забезпечено право завчасно знати про

застосування відповідних заходів та дату їх впровадження. Це право є гарантією реалізації інших прав – на усунення порушень природоохоронного законодавства, висловлення заперечень, надання доказів тощо. Зміст цього обов'язку не вичерпується оприлюдненням на офіційному вебсайті Держгеонадра відповідного наказу, оскільки саме лише оприлюднення, без повідомлення у передбачений законом чи договором спосіб, а також без отримання такого повідомлення, не свідчить про поінформованість особи щодо застосування до неї відповідних заходів, а отже, робить це право недієвим.

Постанова КГС ВС від 08.09.2021 у справі № 902/530/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99747815>

6.4. Унесення плати надкористувачем за користування надрами за відсутності спеціального дозволу не звільняє його від відповідальності за порушення законодавства про надра

Місцева прокуратура звернулася до господарського суду з позовом в інтересах держави в особі Державної екологічної інспекції у Харківській області до ПАТ про стягнення 2 043 460 грн збитків, завданих державі порушенням природоохоронного законодавства. Позовні вимоги обґрунтовано тим, що Державною екологічною інспекцією у Харківській області під час перевірки встановлено, що Підсобне сільське господарство "Україна" відділення виробничо-соціального забезпечення і торгівлі філії бурового управління "Укрбургаз" Публічного акціонерного товариства "Укргазвидобування" (далі – відповідач) використовує з артезіанських свердловин підземні води крім господарсько-побутових потреб також на виробничі потреби (для водопостачання корівників, свинарників, експлуатації тракторів, автомобілів, роботи котельні адміністративних будівель) без отримання спеціального дозволу на користування надрами.

Рішенням господарського суду першої інстанції в задоволенні позовних вимог відмовлено. Рішення суду мотивовано тим, що наведені прокурором доводи на підтвердження обставин завдання шкоди державі внаслідок самовільного користування надрами, а саме акт перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства від 29.10.2013 № 1414/01-03/06-11, протокол про адміністративне порушення від 04.12.2013 № 003121 стосовно завідувача відповідача, постанова від 04.12.2013 № 06-23-852 про накладення адміністративного стягнення за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 47 Кодексу України про адміністративні правопорушення, спростовуються постановою апеляційного адміністративного суду від 25.02.2016 в адміністративній справі, у якій встановлено відсутність фактів використання відповідачем підземних вод для виробничих потреб та порушення вимог статті 19 Кодексу України про надра.

Постановою апеляційного господарського суду рішення суду було скасовано, прийняте нове рішення, в якому позовні вимоги задоволені. Суд апеляційної інстанції зазначив, що обставини користування відповідачем у період з 01.10.2011 по 30.09.2013 підземними водами з артезіанських свердловин для виробничих

потреб без спеціального дозволу на користування надрами встановлені проведеною Державною екологічною інспекцією у Харківській області перевіркою, про що складено акт № 1414/01-03/06-11.

Факт водокористування протягом зазначеного часу за відсутності спеціального дозволу на користування надрами не заперечується відповідачем, а прокурором доведено наявність всіх складових елементів правопорушення, що є підставою для притягнення відповідача до цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу. Окрім цього, судові рішення в адміністративній справі не може бути підставою для відмови у задоволенні позовних вимог, зважаючи на наявність у матеріалах справи достатніх доказів, зокрема документів, складених за результатами перевірки, якими підтверджується здійснення відповідачем водокористування без спеціального дозволу.

Колегією КГС ВС було підтримано позицію апеляційного господарського суду. У касаційній скарзі відповідач зазначав, що ним було сплачено до державного бюджету плату за користування надрами за весь обсяг видобутої води, а тому відсутня матеріальна шкода, завдана державі таким самовільним видобуванням. Унесення плати за користування надрами у розмірі, встановленому Податковим кодексом України, здійснюється за наявності спеціального дозволу на користування надрами. Відповідач не заперечує, що спеціальний дозвіл на користування надрами у спірному періоді ним не отримувався.

За самовільне використання водних ресурсів за відсутності дозвільних документів (спеціального дозволу на користування надрами (підземні води)) передбачена відповідальність у вигляді відшкодування шкоди, розмір якої визначається за формулою відповідно до Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону і раціональне використання водних ресурсів, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009 № 389. Отже, внесення відповідачем плати за користування надрами за відсутності спеціального дозволу на користування надрами не звільняє його від відповідальності за порушення законодавства про надра.

Постанова КГС ВС від 17.09.2020 у справі № 922/1699/15 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91652983>

6.5. Чинним законодавством передбачено обов'язок господарюючого суб'єкта отримати дозвіл на спеціальне водокористування та спеціальний дозвіл на користування ділянкою надр. При цьому спеціальний дозвіл на користування надрами дає право на видобування підземних вод, а дозвіл на спеціальне водокористування – право на їх використання

Державна екологічна інспекція (далі – позивач) звернулася до господарського суду з позовною заявою про стягнення з Комунального підприємства (далі – відповідач) суми збитків, заподіяних державі України, у розмірі 500 321,55 грн.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що Комунальне підприємство в період з 31.03.2014 по 07.06.2018, порушивши приписи природоохоронного законодавства України, здійснювало водокористування без дозволу на спеціальне водокористування, чим завдало державі збитки в розмірі 500 321,55 грн.

ВС погодився з попередніми судовими інстанціями щодо задоволення позовних вимог з огляду на таке. Статтями 16, 19, 21 Кодексу України про надра встановлено, що користування надрами, у тому числі видобування підземних прісних вод, здійснюється на підставі спеціального дозволу на користування надрами.

Чинним законодавством передбачено обов'язок отримання господарюючого суб'єкта отримати дозвіл на спеціальне водокористування та спеціальний дозвіл на користування ділянкою надр. Спеціальний дозвіл на користування надрами дає право на видобування підземних вод, а дозвіл на спеціальне водокористування – право на їх використання. При цьому Кодекс України про надра передбачає випадки, за яких господарюючі суб'єкти мають право видобувати підземні води без спеціального дозволу (стаття 21 зазначеного Кодексу).

01.01.2016 набрав чинності Закон України від 08.12.2015 № 867-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в агропромисловому комплексі", яким скасовано низку дозвільних процедур.

Статтею 23 Кодексу України про надра (в редакції названого Закону) встановлено, що землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів, а також підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, крім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг видобування підземних вод із кожного з водозаборів не перевищує 300 кубічних метрів на добу.

Судом апеляційної інстанції було досліджено та встановлено, що з довідок відповідача та звітів про використання води за формою № 102ТП-водгосп за 2015, 2016, 2017 роки вбачається, що водозабір води Комунального підприємства не перевищує 300 кубічних метрів на добу. Водночас суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що до спірних правовідносин у цій справі приписи статті 23 Кодексу України про надра не підлягають застосуванню. У цьому випадку спірні водні правовідносини, які пов'язані з обов'язковістю отримання відповідачем дозволу на спеціальне водокористування, вичерпно врегульовані статтями 44, 48, 49 Водного кодексу України.

Стаття 23 Кодексу України про надра звільняє певних суб'єктів (землевласників і землекористувачів) у межах наданих їм земельних ділянок від отримання спеціальних дозволів на користування надрами, що не слід ототожнювати з дозволами на спеціальне водокористування. Матеріалами справи підтверджено, що Комунальне підприємство в 2011 році отримало дозвіл на спеціальне водокористування № УКТ23671-А/Оде від 13.04.2011 терміном дії до 30.03.2014, а з 31.03.2014 здійснювало спеціальне водокористування без

такого дозволу, що є порушенням пункту 9 частини першої статті 44, частини першої статті 49 Водного кодексу України.

Постанова КГС ВС від 02.07.2019 у справі № 916/1718/18 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83086906>

Підготовлено судовою палатою для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів КГС ВС та управлінням забезпечення роботи судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів секретаріату КГС ВС, Київ, 32 стор.

Застереження: містить короткий огляд окремих судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої у судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://www.instagram.com/supremecourt_ua)